

მედიის მხრიდან მსხვერპლის წარმოჩენა

I. შესავალი

მედია თანამედროვეობის უძლიერესი იარაღია, რომელსაც დიდი გავლენა აქვს ადამიანების ცხოვრებაზე. მას შეუძლია ადამიანი უეცრად გახადოს ძალიან ცნობილი, ხოლო მეორე დღეს იგივე ადამიანი და მისი რეპუტაცია მიწასთან გაასწოროს. მედია იმდენად ახდენს გავლენას ჩვენ ყოველდღიურობასა და ქცევაზე, რომ ის ცვლის ხალხის აზროვნებას, მათ რეალურ დამოკიდებულებას პრობლემებზე და აქრობს ზღვარს ადამიანის რეალურ და მედიის საშუალებით ფორმირებულ აზრებს შორის. მედიის წყალობით დღეს ადამიანებს რამდენიმე იდენტობა აქვთ. ერთი იდენტობის მიხედვით, ისინი ჩვეულებრივი ადამიანები არიან, თავისი რეალური აზრებითა და შეხედულებებით, ხოლო მეორის მიხედვით, ისინი მედიის გავლენის ქვეშ არიან მოქცეულნი და საკუთარ ემოციებს გამოხატავენ ისე, როგორი მოლოდინიც მედიის მიერაა ნაკარნახევი და როგორსაც მათ გარშემო მყოფი მასები გაკიცხვის გარეშე მიიღებენ.

მეტიც, აშკარაა, რომ მედია დიდ როლს თამაშობს საზოგადოებაში არსებულ სხვადასხვა ჯგუფთან და ქმედებასთან დაკავშირებული სტერეოტიპების ფორმირებაშიც. მას იმის შესაძლებლობაც აქვს, რომ ცალკეული ადამიანების ან ჯგუფების კრიმინალიზაცია მოახდინოს და სხვადასხვა მოვლენასთან დაკავშირებით მორალური პანიკაც წარმოშვას. რა თქმა უნდა დანაშაულის შესახებ ინფორმაციის მომზადება და გაშუქება იმასაც ნიშნავს, რომ მედია კონკრეტულ დროსა და ვითარებაში ქმნის წარმოდგენებს იმის თაობაზე თუ რა არის კარგი და რა ცუდი. დანაშაულის გაშუქება არაპირდაპირ დანაშაულის მსხვერპლის გაშუქებასაც მოიცავს. ის თუ, როგორ აშუქებს მედია დანაშაულს შესაძლებელია გავლენა ჰქონდეს დანაშაულის მსხვერპლზეც. შესაბამისად, გასაკვირი სულაც არ არის ის ფაქტი, რომ დანაშაულის ზოგი მსხვერპლის მიმართ საზოგადოებას სინანული უჩნდება, ხოლო ზოგის მიმართ სიძულვილი.

სანამ უშუალოდ მედიის მხრიდან დანაშაულის მსხვერპლის გაშუქების თავისებურებებს მიმოვიხილავთ, მნიშვნელოვანია ვიქტიმოლოგიის რამდენიმე თეორიული მიმდინარეობის განხილვა, რამაც მედიის მხრიდან დაზარალებულების შესახებ ჩვენ წარმოდგენებს განსხვავებული საფუძველი ჩაუყარა.

II. მედიასთან დაკავშირებული ვიქტიმოლოგიური თეორიები

1. პოზიტივისტური ვიქტიმოლოგია

ვიქტიმოლოგიის ისტორიული განვითარების ქრილში პირველ მეცნიერებად აღიარებული არიან ჰანს ფონ ჰენტიგი და ბენჟამინ მენდელსონი. ორივე მათგანმა

* სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის დანაშაულისა და სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების ცენტრის უფროსი.

დიდი შრომა გასწია ვიქტიმოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერების, შექმნისთვის, მაგრამ განსხვავებული გზებით.¹ ფონ ჰენტიგის შრომის დიდი ნაწილი კრიმინოლოგიას უკავშირდება და ამ კუთხით ამახვილებს ყურადღებას დანაშაულის მსხვერპლზე – ანუ ვიქტიმოლოგიას კრიმინოლოგიის ნაწილად განიხილავს, ხოლო მენდელსონი ვიქტიმოლოგიურ ასპექტებზე საუბრისას ადამიანის უფლებების ფილოსოფიით არის შემოსაზღვრული და ამით იგი ვიქტიმოლოგიას ცალკე მდგომ მეცნიერებად განიხილავს.²

თუმცა საერთო, რაც ხსენებულ ორ მეცნიერს აქვს არის ის, რომ ორივე ემხრობა იმ მიმართულებას, რომელიც პოზიტივისტური, ანუ კონვენციური ვიქტიმოლოგიის სახელითაა ცნობილი. პოზიტივისტური ვიქტიმოლოგია ისეთი ფაქტორების იდენტიფიცირებითაა დაკავებული, რომელიც ინტერპერსონალურ ძალადობრივ დანაშაულებს იკვლევს და ცდილობს იმ დაზარალებულების/მსხვერპლების გამო-აშკარავებას, რომლებმაც საკუთარ ვიქტიმიზაციას შეუწყვეს ხელი.³ ორივე მეცნიერი მსხვერპლის პასიურ სტატუსს აპროტესტებს. ფონ ჰენტიგი მიიჩნევს, რომ ზოგიერთი ადამიანი მიდრეკილია დანაშაულის მსხვერპლად გახდომისკენ მათი სოციალური ან/და ფსიქოლოგიური მდგომარეობის გამო, ხოლო მენდელსონს მსხვერპლად გახდომაზე პასუხისმგებლობა თავად მსხვერპლზე გადააქვს. ამ უკანასკნელის კლასიკურ მაგალითად განხილულია მოძალადე, რომელიც თავისი ქცევის გამო იქნა მოკლული.⁴

როგორც გამოჩნდა, პოზიტივისტური ვიქტიმოლოგიის მსხვერპლად გახდომაში მთავარი აქცენტი გადააქვს მსხვერპლზე და ან მის წინარე ქცევას აბრალებს მსხვერპლად გახდომას ან მის დაუცველობას. ეს მიმდინარეობა მიიჩნევს, რომ არის ცალკეული სიტუაციები, რომელშიც დაზარალებული თავად არის დანაშაულის მაპროვოცირებელი უმთავრესი მიზეზი. მიუხედავად იმისა, რომ ეს მიდგომა დღეს უკვე მრავალგზის გაკრიტიკებულია, მან მაინც დიდი როლი ითამაშა ვიქტიმოლოგიის დარგის განვითარებისთვის და არც სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების სისტემისთვის დაუკარგავს აზრი, რადგან ხშირად ამ სისტემის წარმომადგენლები დანაშაულის მიზეზების ახსნისას სწორედ მსხვერპლს ადანაშაულებენ და ახდენენ მათ მეორად ვიქტიმირებას. თავისთავად, მსხვერპლის დადანაშაულების დისკურსი კარგად არის ცნობილი მედიისთვისაც, რომლებიც თავისი კითხვებითა და დამოკიდებულებით ხშირად ისე აშუქებენ დანაშაულებრივ ახალ ამბავს, რომ მაყურებელს დამნაშავის მიმართ უფრო მეტი სიმპათია უჩნდება, ვიდრე დაზარალებულის მიმართ.

2. რადიკალური ვიქტიმოლოგია

პოზიტივისტური კრიმინოლოგიის კრიტიკის კვალდაკვალ, 1960-70 წლებში წარმოიშვა ახალი მიმართულება, რომელიც რადიკალური ვიქტიმოლოგიის სახელითაა

¹ Marsh I., Melville G., Crime Justice and the Media, Routledge, 2009, 102.

² იქვე.

³ Miers D., Positivist Victimology, International Review of Victimology, Vol.2, 1989, 29-59.

⁴ Marsh I., Melville G., Crime Justice and the Media, Routledge, 2009, 102.

ცნობილი. ვიქტიმოლოგიის ეს მიმართულება საფუძველს ბენჟამინ მენდელსონის შრომებიდან იღებს, რომელიც იძლევა შესაძლებლობას, დაგვანახოს სახელმწიფოს როლი ვიქტიმიზაციის პროცესში. კერძოდ, სწორედ სახელმწიფოა უფლებამოსილი განსაზღვროს ვინ არის ლეგიტიმური მსხვერპლი და რაც უფრო მნიშვნელოვანია, განსაზღვროს, როგორი სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების სისტემა ექნება კონკრეტულ ქვეყანას, რომელიც დამნაშავისა და დაზარალებულის წარმოდგენებს ქმნის ადამიანის ცნობიერებაში. შედეგად, რადიკალური ვიქტიმოლოგია აღიარებს იმ მსხვერპლებს, რომლებიც მანამდე თითქოს მიკარგული იყვნენ, ანუ მსხვერპლებს, რომლებიც ასეთებად გახდნენ სახელმწიფოს ჩარევის გამო. მსხვერპლის ეს ტიპები ყველაზე უკეთ სოციოლოგ რიჩარდ ქუინის აქვს აღწერილი და ისინი შემდეგნაირად გამოიყურებიან: პოლიციის საქმიანობის შედეგად გამხდარი მსხვერპლები, ომის მსხვერპლები, სასჯელაღსრულების სისტემის მსხვერპლები, სახელმწიფოს ძალადობრივი ქმედებების მსხვერპლები, ნებისმიერი შევიწროების მსხვერპლები.⁵ საგულისხმოა ისიც, რომ რადიკალური ვიქტიმოლოგიის ყოვლისმომცველმა მიდგომამ დაზარალებულების მიმართ დიდი სამუშაო გასწია გაუპატიურებისა და ოჯახში ძალადობის მსხვერპლების თაობაზე ცნობიერების ამაღლების კუთხითაც. მეტიც, სახელმწიფოს როლის ხაზგასმამ ადამიანის მსხვერპლად გახდომის პროცესში შექმნა იმ დროისთვის სრულიად ახალი, თეთრსაყელიანთა დანაშაულის მსხვერპლის ლეგიტიმური სტატუსი.⁶

მიუხედავად იმისა, რომ რადიკალურმა ვიქტიმოლოგიამ ვიქტიმიზაციის შეზღუდული სტრუქტურული საფუძვლის წარმოჩენა შეძლო და წინ წამოსწია ის პრობლემები, რასაც ღარიბი და ძალაუფლების არმქონე ხალხი განიცდის, მას თითქმის არცერთი სერიოზული ემპირიული კვლევა არ აქვს, რომელიც ვიქტიმოლოგიის დარგის განვითარებას შეუწყობდა ხელს. თუმცა, რაც მან შეძლო არის ის, რომ როგორც რადიკალურ კრიმინოლოგიას გადააქვს პასუხისმგებლობა სახელმწიფოზე ადამიანის დამნაშავედ გახდომაში, ისევე გადაიტანა რადიკალურმა ვიქტიმოლოგიამ პასუხისმგებლობა სახელმწიფოზე ადამიანის მსხვერპლად გახდომის პროცესში.

3. კრიტიკული ვიქტიმოლოგია

ფემინისტური მოძრაობებისა და მემარცხენე რეალიზმის გააქტიურების ფონზე, ასევე, იმ ფონზე, რომ მანამდე არსებულ ვიქტიმოლოგიურ პერსპექტივებს ბევრი ჩავარდნა ჰქონდათ, განვითარდა ვიქტიმოლოგიის ახალი მიმართულება, რომელიც კრიტიკული ვიქტიმოლოგიის სახელითაა ცნობილი. კრიტიკულ ვიქტიმოლოგიას აქცენტი გადააქვს დანაშაულის „ფარულ“ მსხვერპლებზე და, როგორც რადიკალურ ვიქტიმოლოგიას, პასუხისმგებლობა სახელმწიფოზე გადააქვს მსხვერპლების არათანაბარი აღიარების გამო.⁷

⁵ Quinney R., Who is the Victim?, Criminology, November, 1972, 314-323.

⁶ იქვე.

⁷ Marsh I., Melville G., Crime Justice and the Media, Routledge, 2009, 103.

ადრეული კრიტიკული ვიქტიმოლოგიის მიმართულება ძირითადად სოციოლოგ სანდრა ვოლქლეიტის ხარჯზე განვითარდა.⁸ კერძოდ, ის იყო პირველი, ვინც მხარს უჭერდა ვიქტიმოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერების, განვითარებას, რომელიც ერთი მხრივ, ემპირიულ, ობიექტურ კვლევებზე იქნებოდა დაფუძნებული და აუცილებლად მხედველობაში მიიღებდა იმ კონტექსტს/გარემოს, რომელშიც მას უწევდა ფუნქციონირება, ხოლო, მეორე მხრივ, არ დაკარგავდა იმ დადებით მხარეებს, რაც მოვლენების განმარტებით გაგებას ახლავს თან.

ამ მიმდინარეობის მთავარი გადასაჭრელი საკითხი იყო იმის დადგენა, თუ რა იყო ყოველდღიური რეალობა. უფრო კონკრეტულად, ეს მიმდინარეობა მიიჩნევს, რომ სრულიად შესაძლებელია დაზარალებულმა არც იცოდეს მისი ვიქტიმიზაციისა და ასეთი მდგომარეობის გამომწვევი მიზეზების შესახებ. სწორედ ამის გამოა, რომ კრიტიკული ვიქტიმოლოგია მოგვიწოდებს ვიკვლიოთ ისეთი მოვლენები, რომლებიც „ჩვენს ზურგს უკან“ ხდება, რათა ამით განისაზღვროს ის გარემო და რეალობა, რომელიც ადამიანის მსხვერპლად გახდომას განაპირობებს. კრიტიკული ვიქტიმოლოგია კარგად ხედავს ადამიანისა და სახელმწიფოს პრობლემურ ურთიერთობას, ის სახელმწიფოს ნეიტრალურ აგენტად არ განიხილავს და პირიქით, სწორედ მასზე გადააქვს პასუხისმგებლობა ადამიანის მსხვერპლად აღიარების ან არაღიარების კუთხით. შესაბამისად, სახელმწიფოს მოქმედება ობიექტური კი არ არის, არამედ უფრო მის ინტერესებზეა დამოკიდებული. სახელმწიფოს ასეთი ტენდენციური დამოკიდებულება კარგად ჩანს სხვადასხვა რასის, სქესის და კლასის ადამიანების მსხვერპლად აღიარების კუთხით.⁹ კრიტიკული ვიქტიმოლოგია დიდი მნიშვნელობის მატარებელია, რადგან ახმოვანებს იმ მსხვერპლების ხმას, რომლებიც სახელმწიფოს მიერ, სხვადასხვა მიზეზების გამო შეიძლება უგულებელყოფილი იყოს.

III. დამსახურებული და დაუმსახურებელი მსხვერპლები

ზემოთხსენებულმა თეორიულმა იდეებმა მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა მედიის სამყაროში, რომელსაც მსხვერპლის იდეის სოციალური კონსტრუირება საკმაოდ უადვილდება. აქედან გამომდინარე, დამსახურებული და დაუმსახურებელი მსხვერპლისა და მათი მორალურობის იდეები ხშირად გამომდინარეობს მედიის დისკურსიდან და ადგილს იკავებს, როგორც გაზეთების ფურცლებზე, ისე ტელემაუწყებელზე. ჩვენი ქცევები და შეხედულებები მორალის თაობაზე გამომდინარეობს არა ჩვენი შინაგანი სამყაროდან, არამედ დასწავლიდან. ფრანგი მარქსისტი ფილოსოფოსი ლუი ალტუზასერი ამტკიცებდა, რომ ჩვენი სურვილები, ღირებულებების და პრეფერენციები შინაგანი კი არაა, არამედ ეს ყველაფერი იდეოლოგიური გამოცდილების ხარჯზეა ნასწავლი, ხოლო ჩვენი იდეოლოგიური გამოცდილება

⁸ იხ., Walklate S., Researching Victims of Crime: Critical Victimology, Social Justice, Vol.17, 1990, 2.

⁹ იქვე.

იზრდება ისეთი სოციალური ინსტიტუტების ხარჯზე, როგორიცაა ოჯახი, განათლების სისტემა და მედია.¹⁰

მისი არგუმენტი საკმაოდ ახლოს დგას პროპაგანდის¹¹ იდეასთან. მეტიც, სოციალური ფსიქოლოგიური თეორიები იმის თაობაზე, თუ რა გავლენას ახდენს მედია აუდიტორიაზე საკმაოდ მრავლისმეტყველია. ამას მოწმობს ადამიანის ქცევის ზოგადი თეორია, რომელიც სოციალური დასწავლის თეორიის სახელითაა ცნობილი და გამოიყენება იმ თეორეტიკოსების მიერ, ვინც მედიის ზეგავლენის შედეგებს სწავლობენ. მაგალითად, ალბერტ ბანდურა 60-იან წლებში ჩატარებული ექსპერიმენტის შემდეგ გვაფრთხილებდა, რომ „ბავშვები და ზრდასრულები სწავლობენ ემოციურ პასუხებს და ქცევის ახალ სტილს ტელევიზორში და ფილმებში მომხდარის შესაბამისად“. ¹²

მედიის დისკურსში ყურადღების მსხვერპლზე გადატანა საზოგადოების მორალური კოდექსის ფორმირების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია. მედიისთვის ყველაფერი მარტივადაა, სადაც მსხვერპლია, იქვე დანაშაულისაა და ის ფაქტი, რომ დანაშაულის შესახებ ინფორმაცია კარგად იყიდება, ახალი სულაც არ არის. ახალი ამბის ღირებულებით ელემენტთაგან, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ მისი დანაშაულებრივი ხასიათია გამოსაყოფი. მედია საშუალებები, რომლებმაც ამ ყველაფრის შესახებ კარგად იციან ან თავად დანაშაულის ფაქტს აშუქებენ ინტენსიურად ან დანაშაულის მსხვერპლს, რომელსაც დანაშაულის ბუნებიდან და მისი ჩამდენიდან გამომდინარე ხანდახან წარმოაჩენენ როგორც *დამსახურებულ*, ხოლო ხანდახან *დაუმსახურებელ* მსხვერპლად. ეს ყველაფერი კი იმ მოსაზრების შექმნას უწყობს ხელს, რომ საზოგადოების შეხედულებებმა და ვიქტიმოლოგიამ, როგორც აკედემიურმა დისციპლინამ, შეძლო, სოციალურად განესაზღვრა დამსახურებული და დაუმსახურებელი მსხვერპლის იდეა. ფემინისტურმა თეორიებმა დიდი როლი ითამაშეს ამ კუთხით და პოზიტივისტურ ვიქტიმოლოგიასთან ერთად ქალის, როგორც დამსახურებელი მსხვერპლის (უფრო ხშირად), იდეა წინა პოზიციებზე წამოსწიეს. ¹³

აღსანიშნავია, რომ დანაშაულის **მსხვერპლი ბავშვები** ყველაზე დიდ ყურადღებას იმსახურებენ მედიის მხრიდან. ისინი იმთავითვე დამსახურებულ მსხვერპლებად არიან აღიარებული. მაგალითად, ხორავას ქუჩის მკვლელობის საქმეზე მსხვერპლ ბავშვს, გაცხოველებული ინტერესით აშუქებდა მედია და მისი მსხვერპლი დამსახურებულ მსხვერპლად იყო წარმოჩენილი. ანალოგიური შემთხვევა იყო, როდესაც 15 წლის მოზარდმა თავი მოიკლა და თავის მოკვლამდე სკოლის კედელზე დატოვა წარწერა: „ამ ცხოვრების დედაც“.

როდესაც მედიის მხრიდან მსხვერპლი ბავშვების წარმოჩენაზე საუბარი, მნიშვნელოვანია აღინიშნოს ის ცვლილებები, რაც თანამედროვე მედიამ განიცადა. თუ ადრე მსხვერპლის სურათის გავრცელების ერთადერთი გზა გაზეთის ფურც-

¹⁰ Marsh I., Melville G., *Crime Justice and the Media*, Routledge, 2009, 113.

¹¹ ჯორბენაძე ს., ბახტაძე უ., მაჭარაძე ზ., მედიასამართალი, თბილისი, 2014, 169.

¹² Bandura A., *Aggression: Social Learning Analyses*, New York, 1973, 38.

¹³ Marsh I., Melville G., *Crime Justice and the Media*, Routledge, 2009, 114.

ლებზე ფოტოს დაბეჭდვა იყო, თანამედროვე ვიზუალურმა და სოციალურმა მედიამ ყველაფერი შეცვალა. ორივე ზემოთხსენებული შემთხვევიდან ცოტა ხანში მედიის საშუალებით გავრცელდა უამრავი სურათი და ვიდეო, რომელშიც ორივე მსხვერპლი დადებითი და სენტიმენტალური კუთხით იყო წარმოდგენილი, რითაც მედიამ მომხდარი შემთხვევის მაქსიმალური დრამატიზება მოახდინა და საზოგადოება მეტად დამოკიდებული გახდა მედიაზე. ამის შემდეგ, ორივე შემთხვევაში, მედიამ ყველაფერი გააკეთა იმისთვის, რომ სისტემური პრობლემები წარმოეჩინა და ეჩვენებინა საზოგადოებისთვის, რომ ეს შემთხვევები სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების ჩავარდნის შედეგი იყო. მართლაც, მედიის მიერ მოწყობილი „სამსჯავროს“ შედეგად, პირველ შემთხვევაში მომხდარი ფაქტის არაეფექტიანი გამოძიების გამო, ჯერ მთავარ პროკურორს მოუწია თანამდებობის დატოვება, ხოლო შემდეგ მოწმეზე ზემოქმედებისა და დანაშაულის შეუტყობინებლობის გამო ყოფილი პროკურორი მიეცა სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში. მეორე შემთხვევაშიც, ანალოგიურად არასრულწლოვანთან სათანადო მიდგომების ნაკლოვანებების გამო საგამოძიებო უწყება გაიკიცხა, რომლის ერთ-ერთ გამომძიებელს მოწმეზე ზეწოლის გამო წარედგინა ბრალდება. როგორც ითქვა, მნიშვნელოვანი ამ ორ შემთხვევაში ისაა, რომ ეს ყველაფერი მედიის კამპანიის შემდეგ მოხდა და ორივე შემთხვევაში მსხვერპლებზე საზოგადოებაში დადებითი იმიჯი იყო შექმნილი, ანუ ორივე მსხვერპლი დამსახურებული მსხვერპლი იყო.

თუმცა მედია სულ ასეთი კეთილგანწყობილი არ არის ბავშვების მიმართ და თუ მოხდა ისე, რომ ბავშვმა ჩაიდინა დანაშაული მაშინ არც მათ „ბოროტ მონსტრებად“¹⁴ წარმოეჩინა გაურბის. 90-იან წლებში ბრიტანელი ჯეიმს ბულგერის მკვლელობის ფაქტი ამის ყველაზე ნათელი მაგალითია.

დამსახურებულ და დაუმსახურებელ მსხვერპლზე საუბრისას, ბავშვებთან ერთად აუცილებლად სახსენებელია ქალი მსხვერპლები და მათი წარმოდგენა მედიის მიერ. რაც არ უნდა ტრაგიკული იყოს შემთხვევა, ქალ მსხვერპლებზე **საუბრისას მედია აუცილებლად იკვლევს მის წარსულს, საქმიანობას, რეპუტაციას და ა.შ. და სწორედ ამ ყველაფრის ანალიზის შემდეგ წყვეტს, დამსახურებული არის თუ არა ქალი მსხვერპლი.** ცხადია, ამ ყველაფერზე მსჯელობისას ძალიან თვალში საცემია ის მიკერძოება, რასაც მედია იჩენს ქალი და კაცი მსხვერპლის წარმოდგენისას. მაგალითად, საკმაოდ დიდი სხვაობაა და მაღალი სტანდარტები აქვს ქალს დაწესებული, როდესაც მისი „დამნაშაულობის/უდანაშაულობის“ საკითხს წყვეტს მედია და გაცილებით მცირდება ეს სტანდარტები კაცი მსხვერპლისთვის. ფემინისტი მკვლელვარი მარიან მეიერსი ამ საკითხზე მსჯელობაში შორს მიდის და უთითებს, რომ ქალი მსხვერპლის წარმოდგენა დამოკიდებულია კულტურულ სტერეოტიპებზე, მითებზე და ვარაუდებზე, რომლებიც ქალების როლს განსაზღვრავენ საზოგადოებაში. ის მიიჩნევს, რომ ქალის სიკარგის განმსაზღვრელად მისი სექსუალობა ან ქალწულობა ითვლება.¹⁵ შესაბამისად, ამ ყველაფრის გათვალისწინებით მედიის მიერ ქალის

¹⁴ ჯორბენაძე ს., ბახტაძე უ., მაჭარაძე ზ., მედიასამართალი, თბილისი, 2014, 219-225.

¹⁵ Meyers M., News Coverage of Violence Against Women: Engendering Blame, Thousand Oaks, CA: Sage, 1997, 23.

წარმოჩენა ორ კატეგორიად შეიძლება დაიყოს: კარგი ქალი - უნდა იყოს ქალწული ან კარგი მეოჯახე, ხოლო მსუბუქი ყოფაქცევის (ბოზი) ქალი ცუდია. ამასთან, ქალს, რომელსაც რამდენიმე ურთიერთობა ჰქონდა ან თამამი სურათების დადებით გამოიჩენა სოციალურ მედიაში, მის ამ წარსულს აუცილებლად მოიძიებს მედია და იგი მიუახლოვდება ცუდი ანუ ბოზი ქალის იმიჯს.

მეიერსი ცუდ და კარგ ქალს შორის დიქტომიაზე მსჯელობისას იმასაც უთითებს, რომ დამსახურებული მსხვერპლი აუცილებლად ირგებს უცოდველის იარაღს, ხოლო დაუმსახურებელი მსხვერპლი, მისი საზოგადოებრივი სტატუსის გამო პასუხისმგებელია მსხვერპლად გახდომის გამო. რაც შეეხება იმ საკითხს თუ ვინ შეიძლება იყოს დამსახურებული მსხვერპლი, როგორც წესი, ასეთებად მიიჩნეოდნენ ან ძალიან ახალგაზრდა ან ძალიან მოხუცი ქალები ან ის ადამიანები, რომლებიც წამებით ან განსაკუთრებული სისასტიკით მოკლეს.¹⁶ აქედან ცხადი ხდება, რომ დამსახურებულია თუ არა მსხვერპლი დამოკიდებულია საზოგადოების წარმოდგენებზე და დაკავშირებულია ადამიანის გონებრივ და ფიზიკურ დაუცველობასთან, რომელიც მათში სიმპათიას წარმოშობს. შესაბამისად, როდესაც მედია მოიპოვებს ინფორმაციას დამსახურებულ მსხვერპლზე, იქვე ის აუცილებლად ეცდება მსხვერპლის ნათესავებისა და მეზობლების გამოკითხვას, რომლებიც მის უცოდველობას დაადასტურებენ.

მედია დაუმსახურებელ მსხვერპლად წარმოაჩენს ისეთ ქალებს, რომლებიც ინციდენტის დროს, მაგალითად, ნასვამები იყვნენ, არ გამოიჩინეს სათანადო სიფრთხილე, მოახდინეს დანაშაულის პროვოკაცია და მოიქცნენ ისე, რაც მათ *ტრადიციულ* როლთან შესაბამისობაში არ არის. ის იდეა, რომ მსხვერპლი ქალი წარმოჩენილია, როგორც „კარგი“ ან „ცუდი“, „ბოზი“ ან „ანგელოზი“, განსაკუთრებით თვალსაჩინოა, როდესაც საუბარი პროსტიტუციაში ჩართულ ქალებს შეეხებათ. პოპულარული ჟურნალიზმის სტილი, რაც, როგორც ბექდურ, ისე ვიზუალურ მედიაშია დამკვიდრებული, გაშუქების მორალურ სტანდარტს ბევრ კითხვის ნიშანს უჩენს. სექს-მუშაკის წარსული ცხოვრება სააშკარაოზე გამოდის და მიკერძოებულად გადაიცემა პრესის მიერ იმდაგვარად, რომ ასეთი მსხვერპლი ქალები განსხვავდებიან „სხვა“ ახალგაზრდა ქალებისგან და მათი ბრალეულობაც იმატებს. თვალსაჩინოებისთვის გამოდგება ერთ-ერთი ონლაინ გამომცემლობის მაგალითი, რომლის სტატიის სათაურიც შემგნაირად გამოიყურება: *„მსუბუქი ყოფაქცევის ქალი იყო და მკვლეელი ბინაში თავად შეიპატიჟა!“*¹⁷ ცხადია, ასეთი სათაურის მქონე სტატიაში, რაც არ უნდა ეწეროს ტექსტში, მიკერძოება აშკარაა. თავად ქალია დადანიშნულებული, რომ მან მისი ცხოვრების სტილის გამო გაიხადა თავი მსხვერპლად, თავად შეიპატიჟა თავდამსხმელი ბინაში და შესაბამისად, არც იმის მოლოდინი უნდა იყოს, რომ ასეთი წარსულის მქონე ადამიანი ოდესმე დამსახურებული მსხვერპლის სტატუსს მოიპოვებს. მსუბუქი ყოფაქცევის ქალი დაუმსახურებელ მსხვერპლად მიიჩნევა თავისი ცხოვრების სტილის გამო. ცხოვრების გამო, რომელიც თავად აირჩია და ჩვენგან, „სწორად“ მოაზროვნე საზოგადოებისგან

¹⁶ იქვე.

¹⁷ <<https://www.kvirispalitra.ge/justice/20628>> [12.04.2020]

დიდ სინანულს ვერ დაიმსახურებს. სხვა სიტყვებით, კარგ მსხვერპლობასაც დამსახურება უნდა.

IV. ბოროტმოქმედები, გმირები და მსხვერპლები

დამსახურებული და დაუმსახურებელის მსხვერპლების მიღმა, მედიას შეუძლია ადამიანის რამდენიმე არქეტიპის შექმნა და ადამიანის ცნობიერებაში მისი დატოვება.

2012 წლის 9 ოქტომბერს, 15 წლის მაღალა იუსაფზაი ჩვეულებრივად წავიდა სკოლაში, მიუხედავად „თალიბანის“ კამპანიისა, რომელიც ქალების განათლების წინააღმდეგი იყო და რამდენჯერმე დაემუქრა კიდეც მაღალას და მამამისს. სკოლიდან უკან დაბრუნებულს, გზაში მაღალას სკოლის ავტობუსს შენიღბული ადამიანები დახვდნენ, სახელით მიაკვლიეს მაღალას და თავში ესროლეს ტყვია. ამ ტრაგიკულ მოვლენას უდიდესი გამოხმაურება მოჰყვა. მაღალას სიმამაცის ფონზე დაიწყო ეროვნული და მსოფლიო პოლიტიკური მოძრაობები და პროტესტები, შეიქმნა პეტიცია, რომელსაც 2 მილიონი ადამიანი აწერდა ხელს და მაღალას განათლების უფლებას მხარს უჭერდა. მაღალა გადარჩა, ის გმირი გახდა, მან ნობელის პრემია მიიღო მშვიდობის დარგში და შეიქმნა მაღალას ფონდი, რომელიც ახალგაზრდა გოგოების განათლების მხარდაჭერი მსოფლიო ფონდია.

მაღალას ისტორია, „თალიბანის“ „ხელით დაწერილი“ მხოლოდ ერთი ისტორიაა. 2014 წელს, „თალიბანის“ შეტევის შედეგად 132 სკოლის მოსწავლე იქნა მოკლული, ხოლო 2016 წელს – 22 სკოლის მოსწავლე. თუმცა არცერთ ამ მოვლენას, მაღალას ისტორიის მსგავსი გამოხმაურება არ მოჰყოლია. რა იყო განსაკუთრებული მაღალას ისტორიაში? რამ მოხიბლა დასავლური აუდიტორია? რატომ იქცა მაღალა გმირად, მაშინ, როდესაც სხვა თავდამსხმის მსხვერპლების სახელებიც კი უცნობია?

საქმე იმაშია, რომ ერთი ადამიანის ისტორია გაცილებით მეტი ყურადღების საგანია ვიდრე ცალკე აღებული სტატისტიკა. ფსიქოლოგ პოლ სლოვიჩის აზრით, ადამიანებს კონკრეტული ინდივიდის დახმარების სურვილი უფრო ამოძრავებთ, ვიდრე ადამიანების ჯგუფის; მაგალითად, თუ დასახმარებელია არა ერთი, არამედ ორი ბავშვი, ეს უკვე ამცირებს პოზიტიურ წარმოდგენებს დახმარებასთან დაკავშირებით და მეტიც, პირდაპირ პროპორციულად მცირდება გაღებული თანხა.¹⁸ ციფრები მაღალას ინდივიდებს და ინდივიდების გარეშე ამბავს არ ახლავს ადამიანურობის ელემენტი, სწორედ ამიტომ ხალხი ცდილობს, მიიღოს ასეთი ამბავი, შეშფოთდეს თავისთვის, მაგრამ არ შეუერთდეს პროტესტს. სწორედ ამიტომ, თავდასხმის შედეგად დაღუპული ბევრი ადამიანი, რა თქმა უნდა, გაშუქებადი ამბავია, მაგრამ ის მხოლოდ სტატისტიკაა და **სტატისტიკის მიმართ თანაგრძნობა რთულია.**

ერთ-ერთი გზა, თუ როგორ უნდა მოხდეს სტატისტიკიდან ადამიანის გამორჩევა, არის ადამიანზე დამაჯერებელი და ადვილად აღსაქმელი ისტორიის მოყოლა. ასეთ

¹⁸ Slovic P., „If I Look at the Mass I Will Never Act”: Psychic Numbing and Genocide, Judgment and Decision Making, Vol.2, 2007, 79-95.

ისტორიებს, ერთი შეხედვით წარმოდგენილი ამბავი ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებამდე დაჰყავს და სწორედ ამით ხდება აუდიტორიის დაინტერესება, მათში დადებითი ემოციების ჩასახვა, თანაგრძნობისა და ემპათიის უნარის გაძლიერება. პოლიტიკურ არენაზეც ასევეა, ისტორიის მოყოლა შეიძლება საკმაოდ ძლიერი სტრატეგია იყოს, განსაკუთრებით დაუცველი და მარგინალიზებული მოსახლეობის პრობლემების წარმოსაჩენად.¹⁹ ისტორიები საინტერესოა იმ ადამიანების გამო, ვინც მათში მონაწილეობენ და ვინც რაღაც გადანწყვეტილება მიიღეს. ჩვენ გვხიბლავს მათი ისტორია, მათთან ვაიგივებთ თავს ან პირიქით, თავს შორს ვიჭერთ, მათთან ერთად ვზეიმობთ ან/და ვიტანჯებით და საბოლოო ჯამში, მაინც კარგ დროს ვატარებთ. ისტორიის შემადგენელი ზოგიერთი ადამიანი რეალურია, ზოგიერთი პერსონაჟია, ზოგი პოლიტიკოსია. თუმცა მათ დასახასიათებლად მთავარი არა მათი წოდება ან მდგომარეობა, არამედ მათი თვისებებია.

სწორედ ამის გამოა, რომ ადამიანი, რეალური იქნება ის, თუ წარმოსახვითი მედიაში, ძირითადად გვხდება სამი ფორმით: ბოროტმოქმედი, გმირი და მსხვერპლი.²⁰ ბოროტმოქმედებზე ხდება ბრალეულობის გადანაწილება, ისინი წარმოადგენენ ქმედებისთვის ნამდვილ სამიზნეს, მათზე ხდება უარყოფითი ემოციების აკუმულირება და მათზე მყარდება ჯგუფების იდენტობები. მედიის მიერ სწორად წარმოჩენილი მსხვერპლი არის კარგი, უცოდველი, ისეთი, რომელიც დაცვას საჭიროებს. ასეთ მსხვერპლს შესწევს იმის ძალა, რომ საზოგადოებას ქმედებისკენ მოუწოდოს, მას შესწევს უნარი წარმოაჩინოს, რომ მის თავს მომხდარი გაცილებით დიდი პრობლემაა, რომლისთვისაც ღირს ბრძოლა. გმირები არიან ისინი, ვინც ბრძოლის სტარტზე დგანან, მათი მეშვეობით ხდება საზოგადოებაში თანხმობის ან კომპრომისის მიღწევა და ისინი ზრდიან დასახული მიზნისკენ მისწრაფების მოტივაციას. ბოროტმოქმედი-მსხვერპლი-გმირის ტრიადა არის ის მნიშვნელოვანი შემადგენელი ერთობა, რომელსაც დღევანდელობაში ეყრდნობა უამრავი პროტესტი, ომი, სოციალური პრობლემის კონსტრუირება და პოლიტიკური ორატორიის უამრავი სხვა მიმდინარეობა.²¹ ამ ყველა ადამიანური თვისების წარმოჩენის ყველაზე კარგი პლატფორმაა მედია, რომელიც თითოეულ ასეთ ადამიანს ლეგიტიმაციას აძლევს. ადამიანის თითოეულ ხსენებულ მახასიათებელს კარგად წარმოაჩენს მორალური თვისებების თეორია, რომელიც ქვემოთ ძალიან მოკლედ არის მიმოხილული.

1. თვისებების თეორია

თვისებების თეორია, ადამიანის თვისებების განსასაზღვრად ორ მთავარ განზომილებას იყენებს. პირველი ეს არის ქმედებების მორალური ხარისხი, რომელიც კარგი ან ცუდი ზრახვებით განისაზღვრება, ხოლო მეორე არის ძალაუფლება, რომლებიც ერთმანეთისგან გამოარჩევენ შედარებით სუსტ და საქმის ბოლომდე

¹⁹ Sweets T., *Gaining a Voice: Storytelling and Undocumented Youth Activism in Chicago*, Mobilization, Vol.20, No.3, 2015, 345-60.

²⁰ Maeva C., Lindemann T., Sangar E., *The "Hero-Protector Narrative": Manufacturing Emotional Consent for the Use of Force*, Political Psychology, Vol.38, 2017, 991-1008.

²¹ Jasper J.M., Young M., Zuern E., *Character Work in Social Movements*, Theory and Society, Vol.47, 2018, 113-31.

მიმყვან ადამიანებს.²² სწორედ ეს ორი განზომილება ქმნის ზემოთნახსენებ სამი თვისების მქონე ადამიანს, რომელსაც მედია გამუდმებით იყენებს ცალკეული ამბის გადმოცემისას.

2. გმირები

გმირები ძლიერები და კარგი ზრახვების მქონე ადამიანები (ერთობები) არიან, იმისდა მიუხედავად, რომ რაღაც დრო შეიძლება იყოს საჭირო მათ მოსაძებნად და მოტივაციისთვის.²³ ისინი არიან მოთამაშეები, ვინც ყველაფერი უნდა შეცვალონ უკეთესობისკენ და სხვები დაიცვან. ადამიანთა ჯგუფი, რომელიც პროტესტს იწყებს, შეიძლება გმირებად მოიხსენიონ, თუ მათი მიზანი არსებული ბოროტების წინააღმდეგ გაბრძოლებაა. საპრეზიდენტო კანდიდატის მხარდაჭერა მნიშვნელოვანია, რომ ძველი სიბოროტე არ დაბრუნდეს, ამ კონტექსტში ის გმირია. გმირები თავდადებათ იბრძვიან და ამიტომ არიან მისაბაძნი და ამიტომ სჭირდებათ მათ მხარდაჭერა.²⁴

გმირი შეიძლება შემდეგი **ფიზიკური (ძალაუფლების)** თვისებებით გამოირჩეს: ფიზიკური მონაცემები, ინტელექტი, სხვადასხვა ტექნიკური უნარი, იარაღის საუკეთესოდ ფლობა, გამბედაობა, შემოქმედებითობა, სიმამაცე, არისტოკრატიული წარმომავლობა, ზეზუნებრივი კეთილგანწყობა და თუნდაც მორალური სინამდდე. ამას გარდა, გამოსაყოფია სოციალური კავშირები და სხვების მობილიზებისა და მშვიდობიანად მართვის უნარი.²⁵ როგორც ჩანს, შესაძლებელია რამდენიმე თვისება ერთმანეთთან წინააღმდეგობაშიც იყოს, თუმცა ეს თვისებები სხვადასხვა გმირული არქეტიპის მაგალითების კრებულია და ამიტომ მათ შორის წინააღმდეგობა გასაკვირი არ უნდა იყოს.

გმირების **მორალური** მახასიათებლებიდან გამოსაყოფია შემდეგი: უცოდველობა, სხვების დაცვისკენ მისწრაფება, არსებული ნორმებისადმი მორჩილება, სხვებისთვის საკუთარი თავის გაწირვა, დიდსულოვნება ან უბრალოდ საჭირო სიტუაციაში დახმარების ხელის გამწოდება.²⁶ როგორც ჩანს მორალური მახასიათებლების უმეტესობა დაკავშირებული არ არის ძალაუფლების მახასიათებლებთან. მორალური მახასიათებლები, ასევე, იმის დასტურია, რომ შესაძლებელია ადამიანი გმირი იყოს ძალაუფლების გარეშეც, თუმცა, ძალაუფლება გეხმარება წარმატების მიღწევაში. დაბოლოს, გმირმა მორალური სიკარგე შეიძლება მისი ქმედების სტილითაც გამოავლინოს.

3. ბოროტმოქმედები

ბოროტმოქმედები ბოროტები არიან და იმდენად ძლიერები არიან, რომ სხვებს საფრთხე შეუქმნან, ამიტომ მათ წინააღმდეგ სწრაფი მოქმედებაა საჭირო. ბოროტ-

²² იქვე.

²³ O'Neill W., A Democracy at War, New York, 1993.

²⁴ Bergstrand K., Jasper J.M, Villains, Victims, and Heroes in Character Theory and Affect Control Theory, Social Psychology Quarterly, Vol.81, No.3, 2018, 231.

²⁵ იქვე.

²⁶ იქვე, 232.

მოქმედის მიმართ შიშისა და სიძულვილის დათესვა პოლიტიკური კონფლიქტის შესაქმნელად ყველაზე ძლიერი ემოციებია (სხვა სიტყვებით, მორალური პანიკა).²⁷ პოლიტიკოსები ყველაფერს აკეთებენ იმისთვის, რომ აღშფოთებამ და მღელვარებამ დაისადგუროს, რათა ხალხმა წარმატებით გაილაშქროს ბოროტმოქმედების წინააღმდეგ, თუნდაც ამისთვის ომის დაწყება გახდეს საჭირო. ბოროტმოქმედების წარმოჩენა იმ კუთხით, რომ ისინი ძლიერები არიან და საკმაოდ ცუდი შედეგების მოტანა შეუძლიათ მიმართულია გადაუდებელი სიტუაციის შექმნისკენ. ჩვენ ბოროტმოქმედებს იმისთვის ვეძენ, ვიცით, რომ მათ შეუძლიათ ისეთი ძლიერი ემოციების გამოწვევა, რაც ხალხში მათდამი შიშსა და სიძულვილს იწვევს.

ბოროტმოქმედის სიძლიერის განმსაზღვრელი თვისებები, გვიჩვენებს თვისებების სახეცვლილებას. ბოროტმოქმედსაც აქვს ინტელექტი, თუმცა იგი მზაკვრობით გამოირჩევა, ბოროტმოქმედისთვის გამბედაობა, მაგალითად, ქალის ჩაგვრაში შეიძლება გამოიხატოს. სიმდიდრე და დიდგვაროვნება უკანონო გზით აქვს მოპოვებული, ხოლო მისი ფიზიკური სიძლიერე, სიუხეშეშია გადაზრდილი. ერთადერთი სხვაობა მახასიათებლებს შორის არის სიმამაცის არარსებობა, რადგან ბოროტმოქმედს ეს თვისება იშვიათად თუ აქვს, რადგან სიმამაცის გამოვლინების პიკი საკუთარი თავის სხვებისთვის განირვია. ბოროტმოქმედი კი ამას არასდროს იზამს. ამას გარდა, როგორც გვიჩვენებს შეიძლება შედარებულ იქნენ სუპერ ადამიანებს, ღმერთის მსგავსი მონაცემებით, ასევე, შეიძლება იყვნენ ბოროტმოქმედებიც. ბოროტი ჯადოქრები გასაოცარ უნარებს ფლობდნენ. ამავდროულად, ბოროტმოქმედი ჭკვიანი უნდა იყოს. თუმცა, როგორც წესი, მათ წარმოაჩენენ, მხეცის მსგავს თავდამსხმელებად, რომლებსაც, მართალია, დიდი ძალა აქვთ, მაგრამ არ გააჩნიათ განსჯის უნარი.²⁸ მორალური პანიკისას ეშმაკისეულ ხალხად მიჩნეული ადამიანებიც სწორედ ასე არიან წარმოჩენილი.²⁹

4. მსხვერპლები

თვისებების თეორიის მიხედვით, ჩვენ მსხვერპლების მიმართ იმდენად დადებითად ვართ განწყობილი, რომ გვსურს მათი დახმარება, რადგან უამისოდ ისინი ვერ გადარჩებიან.³⁰ მსხვერპლები კარგა ხანია სოციალური პრობლემებისა და პროტესტის რიტორიკის ჭრილში შესწავლის საგანს წარმოადგენენ. უსამართლობის წარმოჩენა პროტესტი მთავარი მამოტივირებელი ბერკეტი და მას აუცილებლად მოსდევს ის, რომ უნდა გამოჩნდეს ისეთი, ვისაც უსამართლოდ მოექცნენ. მსხვერპლები ჰყვებიან მათ ისტორიას, მათ გარშემო იქმნება ისტორიები, ჩნდება მათი ჭრილობების სურათები, შემდეგ ეს სურათები ვრცელდება, შესაძლებელია არსებობდეს ინციდენტის ვიდეოც და ყველაფერი ეს მედიის გავლით მიდის საზოგადოებამდე,

²⁷ იხ., Stanley C., *Folk Devils and Moral Panics*, St. Albans, 1972.

²⁸ Bergstrand K., Jasper J.M., *Villains, Victims, and Heroes in Character Theory and Affect Control Theory*, *Social Psychology Quarterly*, Vol. 81, No.3, 2018, 233.

²⁹ ჯორბენაძე ს., ბახტაძე დ., მაჭარაძე ზ., *მედიასამართალი*, თბილისი, 2014, 204.

³⁰ Bergstrand K., Jasper J.M., *Villains, Victims, and Heroes in Character Theory and Affect Control Theory*, *Social Psychology Quarterly*, Vol.81, No.3, 2018, 234.

რომელშიც სიბრაზე ისადგურებს.³¹ შესაბამისად, თუ არსებობს მსხვერპლი, მაშინ აუცილებლად უნდა არსებობდეს ის უსამართლობა, რის გამოსწორებისკენაც ყველას ძალისხმევა იქნება მიმართული. პოლიტიკურ კონტექსტში მსხვერპლის არსებობა, როგორც წესი, უსწრებს ბოროტმოქმედისა და გმირის არსებობას. ყველაზე მისაღები მსხვერპლებად კარგი და უძლური ადამიანები მიიჩნევენ. ყველას ეცოდება ისინი, ყველას სურს მათი დახმარება და მათი ტანჯვის ყურება წარმოუდგენლად რთულია.

უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც გმირებს, ისე ბოროტმოქმედებს, ხშირად ჰყავთ გვერდში მდგომი ხალხი, რომლებიც დიდი დახმარებას უწევენ მათ. გმირების დამხმარეებს ისეთივე მიდრეკილება აქვთ სიკარგისკენ, როგორც თავად გმირებს, თუმცა მათ ისეთივე ძალაუფლება არ გააჩნიათ. ბოროტმოქმედების დამხმარეებს „მინიონებად“ მოიხსენიებენ (სახელი ცნობილი მულტფილმიდანაა აღებული). მინიონები არიან პატარა სულის მქონე ადამიანები, რომლებიც ბევრი არიან და ისინიც საკმაოდ დახმარებას უწევენ ბოროტმოქმედს. მინიონები მხოლოდ მაშინ არიან საშიშნი, თუ ერთობლივად მოქმედებენ და ბოროტმოქმედის (ან დემაგოგის) პირდაპირ მითითებებს ასრულებენ.³²

გმირების, ბოროტმოქმედებისა და მსხვერპლების თაობაზე უამრავი რეალური და ფიქციური პერსონაჟია შექმნილი. თუ კარგად დავფიქრდებით და პარალელს გავავლებთ ჩვენს რეალობაში მომხდარ რამდენიმე შემთხვევაზე (ხორვას ქუჩის მკვლელობა? 20 ივნისის შემთხვევა?), კარგად გამოჩნდება, რომ საკმაოდ ადვილია ამ მახასიათებლის მქონე ადამიანების ამოცნობა. ასევე, მნიშვნელოვანია იმის გააზრებაც, რომ დღევანდელი გმირი, ხვალ შეიძლება ბოროტმოქმედად მოგვევლინოს და პირიქით.

შეჯამებისათვის აუცილებელია ხაზი გაესვას რამდენიმე მნიშვნელოვან დეტალს, რომელიც მედიის მხრიდან მსხვერპლის წარმოჩენას ემსახურება და პასუხს სცემს კითხვას, რატომ არის ზოგიერთი მსხვერპლი წარმატებულად წარმოჩენილი მედიის მიერ და მსგავსი მახასიათებლების მქონე სხვა მსხვერპლი რატომ არის უგულებელყოფილი. იმისათვის, რომ მსხვერპლმა დიდი ადგილი დაიკავოს მედიასივრცეში საჭიროა შემდეგი ფაქტორების არსებობა: 1. მოტივირებული და სენსაციის მოყვარული მედია (ეს მახასიათებელი ყველა მედიასაშუალებას უნდა ჰქონდეს); 2. დამსახურებული მსხვერპლის არსებობა; 3. მსხვერპლის ინდივიდუალიზაცია; 4. მსხვერპლის გარშემო ვიზუალური ეფექტების შექმნა და გავრცელება; 5. გმირებისა და ბოროტმოქმედების მოძებნა; 6. მსხვერპლის გარშემო ისტორიის აგება; 7. აგებულ ისტორიაში ახალი დეტალების შეტანა, რომ ამბავმა აქტუალობა არ დაკარგოს. ასეთი ფორმით მედიის მიერ შექმნილ მსხვერპლს საკმაოდ დიდი შედეგების მოტანა შეუძლია, კონკრეტული პრობლემის დასარეგულირებლად კანონის მიღებიდან დაწყებული (მაგ., მეგანის კანონი, რომელიც სექსუალურ მოძალადეების სავალდებულო რეგისტრაციას ითვალისწინებს და შეიქმნა მეგან კაფკას

³¹ Whittier N., The Politics of Child Sexual Abuse. New York, 2009.

³² Bergstrand K., Jasper J.M., Villains, Victims, and Heroes in Character Theory and Affect Control Theory, Social Psychology Quarterly, Vol.81, No.3, 2018, 235.

საზარელი მკვლელობის საპასუხოდ), საარჩევნო სისტემის შეცვლით დამთავრებული (20 ივნისის მოვლენებზე პასუხი).

V. მედიის მიერ მსხვერპლთა გაშუქება

1. მედიის მიერ გაშუქების გავლენა მსხვერპლებზე

დანაშაულის მსხვერპლის საქმეების დროული და სენსიტიური გაშუქება შეიძლება ძალიან მნიშვნელოვანი იყოს. აღნიშნული სიმართლეა განსაკუთრებით გადაუდებელ შემთხვევებში, მაგალითად, ბავშვის გატაცების შემთხვევაში. რაც მეტი ადამიანი გაიგებს ამის შესახებ, მით უფრო დიდი ალბათობაა იმისა, რომ გამტაცებელი ვინმემ ამოიცნოს. ამას გარდა, სპეციფიკურ და ახალ დანაშაულებზე (ინტერნეტდანაშაულები) ინფორმაციის დროული გავრცელება შეიძლება ძალიან მნიშვნელოვანი იყოს პოტენციური ბავშვი მსხვერპლების დასაცავად. მედიის მხრიდან გაშუქებას შეიძლება აღმზრდელობითი ფუნქციაც ჰქონდეს და გამოინვიოს საზოგადოების დამოკიდებულებების შეცვლა ცალკეული ქმედების მიმართ (მაგ., ნასვამი ავტომობილის მართვა ან ოჯახში ძალადობა).

მედიას, ასევე, შეუძლია მსხვერპლისა და მისი დანაშაულის შედეგად მიღებული უარყოფითი გამოცდილების ჰუმანიზება. აღნიშნულს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ჩვენი სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების პირობებში, რომლის უმთავრესი აქცენტი დამნაშავესა და დანაშაულზეა გადატანილი. ჰუმანიზებაში იგულისხმება მსხვერპლისთვის შესაძლებლობის მიცემა, მოჰყვეს მისი ისტორია და გაუჩნდეს იმედი, რომ მას გაუგებენ. ამან შეიძლება დალუპულის ოჯახის წევრებს გაუჩინოს პლატფორმა იმისათვის, რომ ხალხს აუხსნან მათი ნუხილი, მეტიც, ამ ყველაფერმა, როგორც ითქვა, შეიძლება კანონების, სისტემის ან სოციალური ნესრიგის ცალკეული ცვლილებაც გამოიწვიოს. დაბოლოს, რა თქმა უნდა მედიას კომერციული ინტერესებიც ამოძრავებს, როდესაც მსხვერპლს ინტენსიურად აშუქებს. მეტიც, გაშუქების უკან შეიძლება კომერციული ინტერესი უფრო დიდი იყოს, ვიდრე მსხვერპლის ჰუმანიზება, თუმცა, მსხვერპლისთვის ეს, როგორც წესი, სულერთია.

2. მედიის მიერ მსხვერპლების გაშუქების უარყოფითი მხარეები

დანაშაულისა და დანაშაულის მსხვერპლის გაშუქებას შეიძლება ცალკეული უარყოფითი ასპექტებიც ახლდეს თან. არასწორმა ინფორმაციამ, საზოგადოებრივი აზრი და სახელმწიფო ღონისძიებები შეიძლება საწინააღმდეგო მხარეს წაიყვანოს. მაგალითად, არასრულწლოვნების დევნიაციური ქცევის გადამეტებულად გაშუქებამ და არასრულწლოვნების დამნაშავეებად წარმოჩენამ, მათი, როგორც მსხვერპლებად აღქმას შეიძლება შეუშალოს ხელი და უფრო სავალალო შედეგამდე მიგვიყვანოს. სფეროში ჩაუხედავ ადამიანების უმეტესობას ჰგონია, რომ, როგორც წესი ქალები არიან მკვლელობის მსხვერპლები, თუმცა, რეალურად ყოველწლიურად მკვლელობის მსხვერპლების დაახლოებით 75-80% სწორედ მამაკაცები არიან.

მედიის მხრიდან მსხვერპლების გაშუქებამ შეიძლება გამოიწვიოს მათი ხელახალი ვიქტიმიზაცია (რევიქტიმიზაცია), განსაკუთრებით მაშინ, თუ ამბავი სენსაციური ან არაზუსტი კუთხით შუქდება. ამ ყველაფერმა შეიძლება დანაშაულის მსხვერპლის შესახებ გაუგებრობებისა და მითების წარმოშობას შეუწყოს ხელი. ამას გარდა, მედიის მხრიდან ყურადღება ხშირად სწორედ სენსაციურ ან მაღალი პროფილის ან გახმაურებულ დანაშაულებზე კეთდება, რაც დანაშაულის სხვა მსხვერპლების იგნორირებას ნიშნავს და ეს მაშინ, როდესაც მათი ისტორიებიც არანაკლებ მნიშვნელოვანია, მაგრამ მედიის ობიექტივში ვერ ხვდება ახალი ამბის ღირებულების ელემენტების ნაკლებობის გამო.³³

3. მსხვერპლის მხრიდან კონტროლის დაკარგვა

ნეგატიური მხარეებიდან ცალკე გამოსაყოფია შემთხვევები, როდესაც მსხვერპლი დანაშაულის ჩადენის შემდეგ, მომხდარ შემთხვევაზე კონტროლს კარგავს. აღნიშნული კარგად შესამჩნევია ძალადობრივ დანაშაულებზე, მაგალითად, ყაჩაღობისას. თუ მსხვერპლი განაცხადებს მომხდარის შესახებ, მაშინ სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების სისტემა აიღებს ყველა სადავეს და დაზარალებულის ხმა ამ პროცესში დაიკარგება.

გარდა ამისა, სწორედ მედია წყვეტს რა დანაშაულების გაშუქება მოხდება და რას იტყვიან დანაშაულზე და მსხვერპლზე. შესაბამისად, ასეთ დროს მსხვერპლის სურვილი, რომ იგი არ გამოჩნდეს, იგნორირებულია. ეს კი დანაშაულის მსხვერპლის ვიქტიმიზაციის კიდევ ერთი სახე და მათი მხრიდან კონტროლის დაკარგვის კარგი მაგალითია. სხვა სიტყვებით, მათ რეალურად არჩევანიც არ აქვთ, თუ მათი სახე გაზეთების პირველ გვერდზე ან ტელეეკრანების საღამოს საინფორმაციო გამოშვებაში იქნება. თუ ისინი დათანხმდებიან ინტერვიუს, მაშინ მათ არ ეცოდინებათ მათი ინტერვიუს რა ნაწილს გამოქვეყნებენ ან რა სათაურით შეიფუთება ის. შესაძლებელია ისეც მოხდეს, რომ მსხვერპლი ისეთი კუთხით გაშუქდეს, საზოგადოებამ კარგად ვერც გაარჩიოს ეს ადამიანი მსხვერპლი უფროა, თუ დამნაშავე.

4. სხვა შესაძლო უარყოფითი ფაქტორები

მსხვერპლისთვის უარყოფითი შეიძლება იყოს, ასევე, გაშუქების ფორმა ან გაცნობიერება, რომ მედია შერჩევითად აშუქებს დანაშაულებს. ასეთ დროს წარმოიშვება განცდა, რომ მიუხედავად მსხვერპლის უარყოფითი განცდებისა და ზიანისა, რაც დანაშაულს მოჰყვა მისი მდგომარეობა საზოგადოების მხრიდან სათანადოდ სერიოზულად არ აღიქმება. სხვა უარყოფითი ფაქტორები შეიძლება მოიცავდეს:

³³ იხ., ჯორბენაძე ს., ბახტაძე. და მაჭარაძე ზ., მედიასამართალი, თბილისი, 2014, 183-187.

- მსხვერპლთან ინტერვიუ უდროო დროს. მედიის ინტერესი განსაკუთრებით მაღალია, როდესაც დანაშაული ახალი მომხდარია ან მიმდინარეობს სასამართლო პროცესი, ანუ ეს ის დროა, როდესაც მსხვერპლი შესაძლოა ყველაზე მეტად იყოს დაზნეული ან დაუცველი.
- შემთხვევის ადგილის გადაღება ან დასურათება. განსაკუთრებით ისეთი კადრების აღება, რომელშიც ჩანს მოკლული ან მისი სხეული ან სხეულის ნაწილი, ასევე, ისეთი ნივთების გადაღება, რომელიც უხერხულობის განცდას უტოვებს მსხვერპლს (მაგალითად, საცვლების) ან ოთახის ინტერიერის ისეთი კუთხით წარმოჩენა, რაც მსხვერპლის ცხოვრების სტილზე გარკვეულ ნეგატიურ წარმოდგენებს შეიძლება ქმნიდეს და ა.შ.
- მსხვერპლის შესახებ ნეგატიური ინფორმაციის ძიება.
- ყველაფრის იქითკენ წაყვანა, რომ მომხდარი თავად მსხვერპლის ბრალია.
- მსხვერპლის საცხოვრებელი ადგილის მითითება.
- მსხვერპლის შესახებ ისეთი მოსაზრებების შეგროვება, მათ შორის, სასამართლო პროცესზე, რომელსაც მსხვერპლის ოჯახი სიმართლედ არ მიიჩნევს.
- მსხვერპლის სურათების გამოქვეყნება. მსხვერპლის სურათი შეიძლება მედიამ გადაიღოს შემთხვევის ადგილზე, სასამართლოში, საგამოძიებო ორგანოებში ან ნებისმიერ სხვა საჯარო ადგილას. ასეთი სურათების გამოქვეყნებისას მედიას თანხმობა არ სჭირდება, ხოლო მსხვერპლს ამ ყველაფერმა შეიძლება აგრძნობინოს, რომ მათი პირადი სივრცე დაირღვა. მედია შეიძლება ფიქრობდეს, რომ მსხვერპლის სურათები მომხდარს მეტ დრამატიზაციას ან/და მეტ ჰუმანურობას სძენს.
- აგრესიული ან ნაკლებად ემპათიური ჟურნალისტები ხშირად უარყოფით გავლენას ახდენენ მსხვერპლზე იმ კუთხით, რომ მათ ღირსეულად და პირადი სივრცის დაცვით შეძლონ მომხდართან გამკლავება.
- მსხვერპლის წარსულში შეუფერებელი ქექვა.

ამასთან, მსხვერპლის შესახებ ინფორმაცია შეიძლება გავრცელდეს მოქალაქე ჟურნალისტების მიერაც და ამის შემდეგ მოხვდეს ის ტრადიციული მედიის ობიექტივში. სწორედ ამიტომ ხშირ შემთხვევაში მსხვერპლზეც არის დამოკიდებული რა ინფორმაცია გავა მისგან და რა არა. გასათვალისწინებელია დღევანდელი რეალობაში ინფორმაციის გავრცელების სისწრაფე და ზღვარის ნელ-ნელა გაქრობა პირად და საჯარო ინფორმაციას შორის.

VI. მედიის მხრიდან გაშუქების შეზღუდვები

როგორც ითქვა მედია თავად ირჩევს, რომელი დანაშაული და მსხვერპლი გააშუქოს, შესაბამისად, მათი მხრიდან დანაშაულის მსხვერპლზე წვდომაც შეზღუდულია. მსხვერპლებიც თავის მხრივ, ხშირად არჩევენ პირადად მიჩნეული ინფორმაციის დაცვას (რაც მათი უფლებაა) და ამიტომ მედიას მხოლოდ ცალკეული დანაშაულის მსხვერპლზე შეუძლია ინფორმაციის გაშუქება. მიუხედავად იმისა,

რომ საქართველოში არ არსებობს ვიქტიმიზაციის კვლევები (მინიმუმ ბოლო 5-6 ნელში მაინც), საერთაშორისო კრიმინოლოგიურ ტენდენციებზე დაყრდნობით შესაძლებელია იმის თქმა, რომ მომხდარი დანაშაულების ნახევარ შემთხვევაში, მათ შორის ძალადობრივ დანაშაულებზე, მსხვერპლი არ მიმართავს პოლიციას. სწორედ ამიტომ, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ მედიამ შეძლოს კონკრეტული დანაშაულის მსხვერპლების თაობაზე ინფორმაციის მოძიება. განსაკუთრებით კი ისეთ დანაშაულებზე, როგორიცაა სექსუალური ხასიათის დანაშაულები, ოჯახში ძალადობა, ძარცვა ან საკუთრების წინააღმდეგ მიმართული სხვა დანაშაული.

ამას გარდა, რეგისტრირებული დანაშაულების უმეტესობაზე მედია ისედაც არ ამახვილებს ყურადღებას. მაგალითად, თუ გადავხედავთ შინაგან საქმეთა სამინისტროს ან უზენაესი სასასამართლოს სტატისტიკებს, ვნახავთ, რომ რეგისტრირებულ დანაშაულთა აბსოლუტური უმეტესობა არის საკუთრების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები ან ნარკოტიკული დანაშაულები. ამ დანაშაულებზე მედიას ნაკლები ინტერესი აქვთ, თუ მათ რაიმე ღირებულების ელემენტი არ ახლავს (მაგალითად, ცნობილი ადამიანის მიერ არის ჩადენილი).³⁴ ნაკლები ინტერესი იმას ნიშნავს, რომ ამ დანაშაულის მსხვერპლების ხმა დაკარგულია.

კიდევ ერთი შეზღუდვა, რაც მედიას აქვს მსხვერპლის გაშუქებასთან, არის დანაშაულის გეოგრაფიული მდებარეობა. რეგიონებში და განსაკუთრებით სოფლებში მომხდარი დანაშაულის შესახებ მედია ნაკლებად ფლობს ინფორმაციას ან ფლობს, მაგრამ მის მსხვერპლებამდე არ მიდის, რადგან ეს რესურსთან არის დაკავშირებული და არც დიდ დაინტერესებას არ იწვევს. სწორედ ამიტომ მედია დიდ ქალაქებში მომხდარ დანაშაულს უფრო აშუქებს და შესაბამისად, ასეთი დანაშაულის მსხვერპლებზე აჩერებს ყურადღებას.

VII. ცალკეული ფაქტების გაშუქება

მედიამ შეიძლება გააშუქოს მომხდარი დანაშაულის შესახებ ისეთი ფაქტები, რის თაობაზეც მსხვერპლის მშობლებს, ოჯახს ან საყვარელ ადამიანებს წარმოდგენა არ ჰქონდათ. ახალ ამბავში შეიძლება გადმოიცეს სექსუალური ძალადობის შესახებ ინფორმაცია და მსხვერპლის მშობლებმა ისეთი დეტალები გაიგონ, რასაც მსხვერპლი მათ უმაღლავდა. მოკლულის ოჯახის წევრებმა მომხდარის შესახებ შეიძლება მედიით შეიტყონ და არა შესაბამისი სამსახურების მიერ, რაც კიდევ უფრო დიდი შოკის მომგვრელია. მედიას კარგად უნდა ესმოდეს, რომ მომხდარი დანაშაულის შესახებ ინფორმაციის გაშუქება წლების შემდეგაც კი ძალიან ძნელი მოსასმენი შეიძლება იყოს ზოგიერთი მსხვერპლისთვის, მაშინ, როცა სხვა მსხვერპლები, პირიქით, დიდ შვებას პოულობენ ამაში.

VIII. სექსუალური ძალადობის მსხვერპლები

სექსუალური ძალადობის შემცველი დანაშაულის გაშუქება შესაძლებელია ყველაზე რთულად გადასატანი იყოს მსხვერპლისთვის. მიუხედავად იმისა, რომ

³⁴ იქვე.

სექსუალური ძალადობის შესახებ საზოგადოებას გარკვეული ინფორმაცია აქვს, კერძოდ, რა შეიძლება იგულისხმებოდეს მასში, მაინც არსებობს გავრცელებული მითები, რომელსაც პასიური მაყურებელი ადვილად იჯერებს. მაგალითად:

- ქალების უმეტესობა სექსუალური ძალადობის ჩამდენს არ იცნობს;
- ქალს წინააღმდეგობის განწევაც შეეძლო;
- ქალი თავად არის დამნაშავე, რადგან იგი უდროოდ დროს იყო გარეთ, ან ისეთ ადგილას ან ისე ეცვა, რომ მან თავად გამოიწვია ეს;
- ქალები იტყუებიან სექსუალური ძალადობის თაობაზე.

როდესაც ასეთ მითებს მედია ლეგიტიმაციას აძლევს, ამან შეიძლება საზოგადოებაში არასწორი წარმოდგენების განმტკიცებას შეუწყოს ხელი და ასევე, უარყოფითად იმოქმედოს მსხვერპლის რეაბილიტაციის საკითხში. შეიძლება ეს მითები მედიის მიერ არც იქნეს ნახსენები, მაგრამ რიტორიკა მაინც მნიშვნელოვანია. თუ ჟურნალისტი სათაურად ისეთ სიტყვებს არჩევს, რომლებიც მიუთითებს ქალის ცხოვრების სტილზე და ამას მიაწერს მომხდარს, ცხადია, მისი დამოკიდებულება, რომ ჟურნალისტიც ადანაშაულებს მსხვერპლს ან თუ პირადად არ ადანაშაულებს, ამით ცდილობს საზოგადოებაში კარგად გამჟღადარი წარმოდგენის გამყარებას. სწორედ ამიტომ მედია ყველანაირად უნდა მოერიდოს ისეთ ფრაზეოლოგიას, რომელიც დანაშაულის მსხვერპლს დაადანაშაულებს მომხდარში.

IX. დასკვნის მაგიერ: სოციალური მედია – პოზიტიური თუ ნეგატიური?

სოციალური მედია დღითიდღე პოპულარული და გავლენიანი ხელსაწყო ხდება დანაშაულისა და მსხვერპლის თაობაზე ინფორმაციის მიღების კუთხით. თუმცა, სოციალური მედიის გამოყენებას ამ თვალსაზრისით უამრავი უარყოფითი მხარე აქვს:

- პირადი სივრცის დაკარგვა – მას შემდეგ, რაც მსხვერპლი დანაშაულამდე კარგა ხნით ადრე საჯაროდ განათავსებს სოციალურ ქსელში მის შესახებ ინფორმაციას, აღნიშნული ყველასათვის ხელმისაწვდომია.
- მსხვერპლები უნდა მოერიდონ საჯარო კომენტარების გაკეთებას მათ გვერდებზე სასამართლო პროცესამდე ან მის მიმდინარეობისას, განსაკუთრებით მაშინ, თუ მათ ოფიციალურად აკრძალული აქვთ ამის გაკეთება გამოძიების ინტერესებიდან გამომდინარე.
- ინტერნეტი ყველა ადამიანს ჟურნალისტად აქცევს. გასათვალისწინებელია, რომ ადამიანების უმეტესობას, ამ კუთხით, არც შესაბამისი ცოდნა და არც გამოცდილება აქვთ.
- ინტერნეტით გავრცელებული აზრი შეიძლება ძალიან გაზიარებადი ან მოწინავე იყოს, მაგრამ არ არის აუცილებელი, სიმართლეს შეესაბამებოდეს.
- ზიანის მომტანი სურათები და ვიდეოები შეიძლება ნებისმიერ დროს გავრცელდეს.
- ადამიანები, როგორც წესი, წყაროს გადამოწმების გარეშე იჯერებენ და აზიარებენ ინტერნეტით გავრცელებულ ახალ ამბავს.

- მსხვერპლის შესახებ მცდარი ინფორმაცია შეიძლება რეგულირების გარეშე და სხვადასხვა ინტერესისთვის გავრცელდეს სოციალური ქსელებში.
- მსხვერპლებმა შეიძლება მათი საყვარელი ადამიანის შესახებ ისეთი დეტალი გაიგონ, რის შესახებაც წარმოდგენა არ ჰქონდათ.
- მსხვერპლების მიერ ნაამბობი შეიძლება შეგნებულად ან ამის გარეშე დამახინჯდეს.
- იმ სოციალურ ქსელებიდან, რომლებსაც მილიონობით მომხმარებელი ჰყავს, არასათანადო ინფორმაციის ნაშლას გარკვეული დრო სჭირდება.

მართალია, სოციალურ ქსელებს ბევრი უარყოფითი მხარე აქვთ, მაგრამ არ შეიძლება მათ დადებით მხარეზეც არ გაკეთდეს მოკლე კომენტარი. სოციალურმა მედიამ მსხვერპლებს შეუქმნა უნიკალური პლატფორმა მათი ისტორიის მოსაყოლად. შესაბამისად, მათ აღარ უნევთ მედიის ლოდინი იმასთან დაკავშირებით რამდენად საინტერესოდ ჩათვლის ის მათ ისტორიას. სოციალური მედიის საშუალებებით გაცილებით ადვილი ხდება მსხვერპლისათვის დახმარების კამპანიების წარმოება. მსხვერპლებს შეუძლიათ თავად აწარმოონ მოკვლევა დამნაშავის შესახებ, რადგან უმეტეს ადამიანი და მათ შორის დამნაშავეებიც სოციალური მედიის აქტიური მომხმარებლები არიან. ამასთან, თავად საგამოძიებო ორგანოებისთვისაც მნიშვნელოვანია სოციალური მედიის თვალყურის დევნება, რადგან ამის საშუალებით უამრავი დანაშაულის გახსნა შესაძლებელია.

MEDIA REPRESENTATION OF VICTIM

It is now a widely acknowledged fact in criminology that media, be it news media formats or social media, overwhelmingly focus on the most severe examples of crime and victimisation. By contrast, lower-level property offences, drug related offences and domestic violence cases that make up the significant majority of recorded crimes and white-collar offences, that comes with great costs for society, are given relatively sparse attention and, in most cases, even ignored altogether. However, interesting is the fact that mass media's focus on severe crimes is also highly selective and there might be several explanations for this.

The impetus of this paper is to describe media practices and tries to find a logical explanation for such a biased approach. In doing so, the paper first briefly considers the development of academic victimology and the various theoretical strands within the discipline. Then it goes with introduction of the socially construct images of victims by the media, as deserving and undeserving victims, and summarises their characteristics. The paper then examines three basic tropes — *villain*, *victim*, and *hero* — that emerge in images, claims, and narratives in media context and critically evaluates each one of them. Finally, it analyses positive and negative influences of victim portrayal by the media, including social media and throughout the paper it gives practical recommendations for media, how crime victims shall be represented, so that the re-victimisation of the people most affected by the crime be minimised to a large extent.

Keywords: Media, Victims, Victimology, Villain, Hero, Social Media, Crime.

* Assistant, Head of the Center for Crime and Criminal Justice of Sul Khan-Saba Orbeliani University.